

ԱՆՏԻՊ ԷԶԵՐ

ՕՐՄԱՆԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՆԱՄԱԿԸ ՏԻԿԻՆ ՍՐԲՈՒՅԻ ՏԻՒՍԱԲԻՆ

Արմաշ, Մարտ 27/8 Ապրիլ 1892

Վսեմաշուք Տիկին Սրբուհի Տիսաք փաշա

Ի Կ. Պոլիս

Սպակիր Տիկին,

Շատ կը բաղձայի ես ալ ձեզի պէս ընել եւ նամակնիդ ստացած պահուստ պատասխաներ տողել. սակայն պաշտօնական գրադմունք այնպէս կտրատեցին ժամերս, որ փափաքս չկրցայ լրացնել: Քանի մի օր յետոյ գրելով, չեմ կարծեր թէ կորուսած լինիմ այն տպաւորութիւնները, զորս առաջին ընթերցմամբ զգացի եւ կրկին ընթերցմամբ հաստատեցի:

Սպակիր կը տեսնեմ զձեզ միշտ, եւ մի՛ կարծէք թէ մեղադրող լինիմ: Սուրբ զգացման արդիւնք է, եւ բարձր զգացում պէտք է արտադրէ բարձր սուղ: Յայդմ զուք ձեր զգացմանց համաձայն էք: Շնորհակալութիւն կը յայտնէք Ձեր սպակիցներուն, ու մերայնոց հետ զիս ալ կը յիշէք: Ուրախ եմ, որ մեր երկարժամանակեայ հեռաւորութիւնը չէ նուազած այն մտերմական յարգը, զոր վայելած եմ Ձեր աչաց առջեւ: Շնորհակալ եմ մանաւանդ,

1) Հանգուցեալ Օրմանեան Սրբազանի այս ցաւակցական նամակը՝ տիկին Սրբուհի Տիսաքին ուղղուած՝ շահեկան էջ մըն է, որ գտնուեցաւ այն վաւերաբոլորներուն մէջ որոնք դրկուեցան՝ վերջին տարիներու ընթացքին Բարեգործականի Պօղոս Նուպար Մատենադարանին:

Ծ. Խ.

որ հիմնուելով սոյն մտերմական յարգանաց վրայ, մտադիւր կ'ընդունիք իմ տողերը, եւ կը յորդորէք զիս դարձեալ գրել, ինչչափ ալ իմ գրածներս պարունակեն այնպիսի կէտեր, որք առեղծուածական կերպարան կը կրեն:

Երկու հետեւութիւններ քաղեցի Ձեր նամակին պարունակութենէն: Առաջին, որ անմխիթար էք, եւ անմխիթար մնալ կը սիրէք. եւ երկրորդ, որ ինքզինքնիդ ոչնչացեալ կը կարծէք եւ հակառակին համոզուիլ չէք սիրեր:

Իմ նախնիքաց նամակս երկու կէտերն ալ Հանդերձելոյն գրութեամբը կ'ուզէր բացատրել: Բայց դուք երբ ներկային սաստիկ բարեւոյնն ենքքեւ կ'ընկճուիք, տրամաբանական է որ զօրաւորագոյն փաստ մը պահանջէք, Ձեր զգացածները բուժելու կամ փոփոխելու համար:

Կը պակսի՞ արդեօք այդ զօրաւորագոյն փաստը: Ես միշտ՝ այո՛, կը պակսի պիտի չըսեմ, եւ պիտի չըսեմ յատկապէս եւ ճշդապէս Ձեր վրայ բրած ուսումնասիրութեանս եւ Ձեր հոգեոյն զգացումներուն զննութեան վրայ հիմնուելով:

Եթէ երբեք ես ալ համոզումներուս մէջ ցարդ կատարելապէս հաստատուն չըլլայի եւ եթէ բաղձապիտի վարդապետութեանց լարելութիւնը իմ միտքս ալ մոլորեցուցած ըլլար, Ձեր նամակը, Ձեր վիճակը եւ Ձեր հոգեբանական կացութիւնը զիս իմ համոզմանս վրայ կ'ամրացնէ, թէ պէտք է ստուգիւ վարանումներէ մերկանալ եւ ամենայն ուժով Հանդերձելոյն վարդապետութեան փարիլ:

Ես, խոհեմապարզ Տիկին, այնչափ մեծ դադափար ունիմ Ձեր հանճարին եւ Ձեր ուղղութեան վրայ, որ վայրկեան մը իսկ չեմ

կրնար երկրայիլ որ Դուք ներքին համոզման անկեղծ խոստովանութեամբ չխօսիք, երբ կ'ըսէք, թէ անմխիթար մնալ կը սիրէք, եւ թէ ինքզինքնիդ ոչնչացեալ կը կարծէք: Ընդունելով ուրեմն, որ այդ համոզումները իրապէս կան Ձեր մտքին մէջ, պէտք է մերժեմ այդ հետեւութեան պատճառը: Ո՛չ բաղդին, ո՛չ բնութեան, ո՛չ գերազոյն էակին եւ ո՛չ գերակայ Աստուծոյն չեմ կրնար վերադրել գրութիւն մը որ այդպէս կը ջնջէ եւ կ'ոչնչացնէ իւր գերազանց գործը:

Եթէ այդ եզրը մերժելի է, ուրեմն ընդունելի է հակառակ եզրը. եթէ անհնարին է այդ եզրը, պէտք է հաստատ ըլլայ միւս եզրը:

Աշխարհի ընթացքին, մարդկութեան զարգացման, ընկերութեան գոյութեան, ընդհանուր խաղաղութեան եւ մասնաւոր երջանկութեան համար անհրաժեշտ կը դատեմ որ մխիթարութիւնը աշխարհէ չկորսուի, որպէսզի հանճարներ չոչնչանան: Եւ երբ անհրաժեշտ կը դատեմ այդ մխիթարութիւնը, բոլորով սրտիւ կը մերժեմ ինչ որ այդ անհրաժեշտ պէտքը կը խափանէ:

Կ'ընդունիմ, Տիկին, որ զգացումներու գերազոյնն է մայրականը, եւ այնպէս կ'ըմբռնեմ թէ որովհետեւ մայրութիւնը վերջին զգացումն է, որ որդիական, եղբայրական, ընկերական եւ ամուսնական զգացումներէն ետքը կը զարթնու, կ'իմանամ թէ այն իբր պսակ կու գայ ամէնուն վրայ, եւ իբր վերջին յիշքն կ'ամփոփէ բոլոր նախընթացները: Բայց դուք ալ ընդունեցէք, որ եթէ մայրական գորովը, իբր հարիւր առ հարիւր ամբողջութեամբ լրացեալ զգացում մըն է, միւս զգացումներն ալ, զոնէ հարիւրին իննսուն կամ ութսուն կամ եօթնասուն համեմատութեամբ, զօրաւոր իդէալներ են, միեւնոյն բնութիւնն ունին, եւ իրենց վերաւորանքին ստեղծ իրաւունք ունին մասնակցելու այն ամէն հետեւանքներուն զորս դուք մայրական զգացումին կը սեփականացնէք:

Կ'ընդունիմ դարձեալ, Տիկին, թէ գործողութիւնը ունիք Ձեր դստեր, ողբացեալ Տորինին վրայ, արժանիքը՝ զոր նա ունէր, խանդը՝ որ փոխադարձաբար ձեզ կը միացնէր, գերազանց էին իրենց տեսակին մէջ. մինչեւ իսկ պիտի համարձակիմ ըսել՝ թէ բոլոր ճանչցած-

ներուս վրայ, ձերինները գերազանց էին: Բայց դուք ալ ընդունեցէք, Տիկին, թէ ուրիշներն ալ եթէ ձեզի եւ ձեր արժանիքին չեն հասնիր հարիւրին հարիւր համեմատութեամբ, զոնէ մերձաւոր եւ յոյժ մերձաւոր համեմատութեամբ միեւնոյն կացութիւնն ունին, մանաւանդ որ ամենուն համար գերազոյն կը սեպուի ինչ որ իւրն է: Արդ, եթէ կացութեան կը մասնակցին, պէտք է իրաւունք ունենան հետեւանքներուն ալ մասնակցելու:

Արդ, քանի որ սիրելիաց կորուստը Ձեզի յատուկ բան մը չէ, եւ բոլոր աշխարհի հաւասար է, չինեցէք ուրեմն, Տիկին, Ձեր դրութեամբ, անմխիթար մնալ սիրողներու եւ ոչընչացող հանճարներու աշխարհ մը, եւ ետքէն ակնկալութիւն ունեցէք մարդկութեան զարգացման, աշխարհի յատաճիմութեան, ապագային բարձրացման, երեւակայեալ կատարելագործման, անկոպար իտէալին, մէկ խօսքով այն ամէն բաներուն որոնցմով մարդիկ ինքզինքնին կ'օրօրեն:

Ինձի մինչեւ հիմայ կ'ուզէին հաւտացնել, թէ Հանդերձելոյն վարդապետութիւնը իւր ծանրութեամբ հանճարներ կը ճնշէ, զգացումներ կը մեղցնէ, գործունէութիւն կը թուլացնէ, եւ աշխարհի զարգացումը կը խափանէ, եւ կը կարծէին իրաւամբ եղբակացնել թէ ընտելեան համաձայն սկզբունք մը չէ: Միանգամայն կը պնդէին, թէ Հանդերձելոյն ուրացութիւնը ամէն հող կը թօթափէ, տատամսութիւնն կը փարատէ, եւ մարդկային գործունէութիւնը այս աշխարհին մէջ պարփակելով, հանճարները կը փայլեցնէ, թախիծը կը խորտակէ, եւ անեղծանելի մխիթարութիւն մը կը ստեղծէ:

Հիմակ կ'իմանամ թէ բոլոր այս քուտածները, սուտ են եղեր, եւ Ձեր խոստովանութեամբ կը համոզուիմ, թէ հակառակն է եղեր ճշմարիտը: Հանդերձելոյն վարդապետութեան րացակայութիւնը հանճարներ կ'ոչնչացնէ եւ եղելութիւններ կը զղացնէ եղեր: Ահա ինչու կ'ըսէի, որ եթէ միտքս վարանումներ ալ ունեցած ըլլար, Ձեր նամակը եւ Ձեր վիճակը բաւական էին որ ամէն վարանում փարատէի:

Այժմ կրնամ պատասխանել այն հարցումին, զոր ինձի ուղղած էիք՝ կը հաւատա՞յ՞ք ձեր քսածին:

Եթէ հարցուցած ըլլայիք՝ Գիտէ՞՞ք ձեր քսածը, չափտի կարենայի գիտեմ ըսել բառին ճիշդ իմաստով: Գիտութիւնը կամ ապացուցական փաստ կ'ենթադրէ, կամ փորձառական ցուցմունք: Երկուքն ալ զփուար է մեր խնդիրին պատշաճեցնել:

Բայց հաւատով այնպէս չէ: Հաւատքը, հաւատքի մեծ վարդապետին, Պօղոս առաքելին տուած սահմանին համեմատ, է — «Յուսացելոց իրաց հաստատութիւն, եւ յանդիմանութիւն որոց ոչն երեւին: Քանի որ, ինչպէս ըսի, Հանդերձելոյն վարդապետութիւնը կը հաստատէ եւ կը զօրացնէ ինչ որ բոլոր մարդկութեան՝ իւր կատարելագործման նկատմամբ տաճած ակնկալութիւնն է, եւ քանի որ յայտ յանդիման կը բերէ ինչ որ ապագայ ժամանակներու մէջ թաղուած եւ աներևոյթ մնացած է, բնաւ զփուարութիւն չեմ զգար պատասխանելու, թէ Այո՛, կը հաւատամ:

Բայց Դուք աւելին ալ կը պահանջէք ինչ, եւ կ'ուզէք որ բացատրեմ, թէ ինչպէս պիտի ըլլան հոգիներու զգացումները, յարաբերութիւնները, զօրծողութիւնները, եւ փոխադարձ սէրը: Այդչափ մանրամասնութիւնք փորձառական գննութեանց չեն կրնար ենթարկուիլ, նոյն իսկ իրին բնութեան բերմամբ: Իսկ հաւատքի դրութեամբ նախ պէտք է հիմնական կէտին վրայ համաձայնիլ, որ պարագաներուն կարենանք անցնիլ:

Դուք, Տիկին, որ հաւատքը այդչափ հեռու կը տանիք Ձեզմէ, դուք շատերէն աւելի հաւատացեալ մըն էք: Դուք կը զգայիք մայրական սէրը, Դուք կը յարգէք բարեկամական սէրը, դուք կը զօրծաղրէք ամուսնական սէրը, Դուք ունիք զօհողութեանց զգացումը. ահա

Ձեր հաւատքին ցոլացումները: Եթէ հաւատքը չուզէր Ձեր զգացումները, պէտք էր ուրանայիք բարեկամութեան բարոյական մասը, միայն նիւթական զօրծակցութիւն մը տեսնելով բարեկամութեան մէջ: Պէտք էր մերժէիք ամուսնութեան բարոյական կազմը, լոկ զգայական կամ շահակցական զօրծ մը համարելով ամուսնութիւնը: Բայց քանի որ մայրական սիրոյն համար կը մարտիրոսանայք, բարեկամական սիրոյն համար կը նուիրուիք, ամուսնական սիրոյն համար կը զոհուիք, Դուք հաւատոյ վիճակներուն մէջ պիտի փնտռէք Ձեր տեղը, եւ շատ ու շատ հաւատացեալ կարծուածներ շատ հեռու կը մնան ձեր հաւատքի զօրութենէն:

Ձեր զգացումներուն ուսումնասիրութիւնն է, Տիկին, որ զիս հաւատքի ճանապարհին մէջ կը զօրացնէ:

Դուք էիք որ ինծի համարձակութիւն տուիք նորէն սոյն նիւթին վրայ գրել, եւ կը յուսամ թէ այս ալ, նախընթացներուն նման, Ձեր ախորժ բնթերցանութեան կը հանդիպի: Ձեմ համարձակիլ նամակիս պատասխանը պահանջել, յարգելով Ձեր միտքին զբաղեալ կացութիւնը, բայց շնորհակալ պիտի ըլլամ, եթէ կերպով մը Ձեր տպաւորութեանց տեղեկութիւնն ստանամ, եթէ ձանձրոյթ չեմ պատճառեր:

Լուրեր չեմ գրեր իմ վրայ. հարկաւ մերիններէն կը լսէք:

Շնորհակալ եմ վսեմ. Փաշային բարեւներուն, եւ փոխադարձ սիրով կ'ողջունեմ Նորին Վսեմութիւնը:

Ընծայելով անկեղծ յարգանացս հաւատութիւնը, կը խնդրեմ որ գիտնաք զիս միշտ Ձեր Վսեմութեան բարեացակամ եւ աղօթարար

ՄԱՂԱԲԻԱ ԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

